

ב-16 באפריל 2013, איבד החוג את אחד מחבריו המרכזיים, פרופ' משה גמר. משה היה בן 62 בלבד ובעיצומו של מחקר משגשג, פורה ומעשיר לצד קריירה עשירה בהוראה ובהנחיה. עם היוודע דבר מותו, זרמו דברי תנחומים והערכה מעמיתים רבים באוניברסיטאות בארץ ובעולם, מלווים במילים חמות על תרומתו הנכבדה לחקר ההיסטוריה של הקווקז, מרכז אסיה, ותחומי מחקר אחרים במזרח התיכון ולימודי האסלאם, בהם עסק משה. להלן כמה מאבני הדרך המרכזיות בחייו של מי שהיה חוקר מבריק, גינטלמן וחבר יקר.

משה נולד בברית המועצות לשעבר ב-24 בספטמבר, 1950 ועלה לישראל ב-1960. הוא השלים את לימודי התואר הראשון והשני באוניברסיטת תל אביב. את עבודת הגמר לתואר השני (1975) כתב על "שאמיל בהיסטוריוגרפיה הסובייטית", בהנחיית ד"ר ברוך גורביץ', נושא שמשם ישוב ויחקר

לעומק במהלך לימודיו לתואר השלישי (1983 – 1989) ב-London School of Economics and Political Science. עבודת הדוקטורט עסקה ב-Shamil and the Muslim Resistance to the Russian Conquest of the North-Eastern Caucasus, והמנחים היו Dr. D.C.B. Lieven ו-Professor Elie Kedourie. העבודה נערכה ופורסמה ב-1994 כספר

שכותרו *Muslim Resistance to the Tsar: Shamil and the Conquest of Chechnia and Daghestan* (תרגום לרוסית יצא לאור ב-1998). שאמיל היה לוחם גרילה נודע ומנהיגה (האמאם) של המדינה האסלאמית האנטי-קולוניאלית שהאריכה ימים יותר מכל האחרות. ב-2002 הקדיש גמר לזכרו של אלי כדורי כרך שערך ושכותרו: *Political Thought and Political History: Studies in Memory of Elie Kedourie*

ספרו זה של פרופ' גמר עדיין נותר, שני עשורים לאחר פרסומו, המקור האקדמי המקיף והמתועד ביותר אודות ההתנגדות הציניית והדאגסטנית לכיבוש הרוסי של הקווקז. חיבור זה ופרסומו האחרים על הקווקז היו חדשניים ופורצי דרך. תרגום הספר לרוסית מצוי בכל חנות ספרים מרכזית בדאגסטן, לרוב לצד הספר *Shamil: pravitel gosudarstva i ego diplomatiia*, שפורסם ב-1997, ואשר כולל תרגומים לרוסית מעבודותיו של פרופ' גמר שפורסמו באנגלית על מורשת שאמיל. גם קוראים צ'ינים ודאגסטנים מן השורה מכירים היטב את תוכנם של ספרים אלה.

למרות שמשם היה מומחה מוביל בחקר תולדות הקווקז, הרי שהרבה לעסוק בתחומים רבים נוספים, בהם אתנו-לאומיות, זהות משותפת, סופיות, קולוניאליזם, ותרבויות שמסורתן מעוגנת הן בכתב והן בע"פ. ימי העיון שאירגן דנו באסלאם במרכז אסיה, התרבות הכתובה בדאגסטן

(קובץ המאמרים שהוגשו לכנס זה עומד לצאת לאור בקרוב כ- *Written Culture in Daghestan*), ההיסטוריה של יהודי בוכרה, כתיבת היסטוריה ברוסיה הפוסט-סובייטית, ועוד. ככלל, הביקורות שפורסמו על מחקריו כללו שבחים ומחמאות כגון: פורץ דרך, חלוצי, מוערך, שמכותי, אינטליגנטי ומאוזן, *tour de force*.

אכן, פרופ' גמר היה חוקר ייחודי, מהסוג שקשה יותר ויותר למצוא בנוף האקדמי של ימינו. אל הקשת הרחבה של הנושאים בהם טיפל, הביא משה שליטה בשפות רבות, בהן אנגלית, רוסית, צרפתית, ערבית, תורכית ועברית, תוך שהוא מתבסס על קריאה מעמיקה במקורות ראשוניים רבים. משה גם נהג להפיץ לרשימה ארוכה של עמיתים מידע חיוני אודות פורומים, קולות קוראים למפגשים, ימי עיון והפניות לחידושים תיאורטיים במספר תחומים של מדעי החברה. יחד עם זאת, תרומתו המשמעותית ביותר הייתה לחקר ההיסטוריה של מרכז אסיה והקווקז במאות התשע-עשרה והעשרים. גמר היה "חדשן מסורתי", כזה הפורץ דרך ומגלה תחומים חדשים באמצעות שיטות עבודה מקובלות וניתוח טקסטים שיחד יצרו נרטיבים מתועדים היטב ומלאי תובנות.

גמר היה אחד מאותם היסטוריונים נדירים אשר עבודתם מעצבת באופן פעיל את הזיכרון ההיסטורי לא רק במחקר האקדמי, אלא גם בקרב הציבורים הצי'נייים ודאגסטניים אשר את תולדותיהם תיעד. המאמרים שלהלן מהווים כמה דוגמאות לאינטראקציה העשירה בין עבודתו לבין המציאות וחיי היומיום:

"Collective Memory and Politics: Remarks on Some Competing Historical Narratives in the Caucasus and Russia and their Use of a 'National Hero'," *Caucasian Regional Studies*, 1999;

"Shamil in Soviet Historiography," *Middle Eastern Studies*, 1992;

"Between Mecca and Moscow: Islam, Politics and Political Islam in Chechnya and Daghestan," *Middle Eastern Studies*, 2005.

ספרו השני של פרופ' גמר, *The Lone Wolf and the Bear: Three Centuries of Chechen Defiance of Russian Role* (2005), עסק בהיסטוריה של ההתנגדות הצי'ניית לקולוניאליזם ויועד לקהל הרחב. הספר זכה לביקורות מצויינות מחוקרים בולטים, אשר הצביעו על ערכו הרב כמבוא לדיון בקונפליקט הצי'ני. עבודות דפיניטיביות נוספות אודות תפוצתן של רשתות סופיות ברחבי הקווקז כוללות את

"The Beginning of the Naqshbandiyya in Daghestan and the Russian Conquest of the Caucasus," *Die Welt des Islams*, 1994;

"The Qadiriyya in the Northern Caucasus," *Journal of the History of Sufism*, 2000.

משה היה גם עורך מחונן, כפי שמעידים שני הקבצים *Daghestan and the World of Islam* (2006), שערך במשותף עם דוד וסרשטיין, ו- *Islam and Sufism in Daghestan* (2009). יחדיו מכילים אוספים אלה את הקורפוס החשוב והמקורי ביותר בשפה האנגלית שפורסם בעשורים האחרונים בנושא דאגסטן. קובץ שלישי, שהיה אמור להתבסס על תהליכים מהסדנה שארגן בשנת 2008 (ראו בהמשך), היה בהכנה בעת פטירתו. פרופ' גמר השקיע עבודה רבה בהוצאתם

לאור של כרכים אלה, ובמסגרת זאת יש לציין את תרגומיו לאנגלית לכתביהם של חוקרים מרוסיה ודאגסטן, לעיתים קרובות מבלי שקיבל על כך הכרה ראויה.

להלן ציטוט מאת פרופ' Rebecca Gould לגבי יום עיון שאירגן משה גמר בשנת 2008 :

My personal acquaintance with Gammer began when he invited me to attend one of the most significant conferences of my life, a workshop on "Written Culture in Daghestan," hosted by the Iranian, European area studies centers and the Department of Middle Eastern and African History at Tel Aviv University in 2008. Together with two earlier gatherings of specialists convened by Gammer, this conference marked the first time that so many prominent scholars of the Islamic Caucasus from Russia, the United States, England, Germany, and, most importantly, Daghestan, had assembled to discuss the highly specialized, fascinating, and yet radically understudied subject of Daghestani Arabic textual culture. Thanks to Gammer's efforts and vision, this conference compellingly demonstrated that cutting edge research on barely known (and in many cases still unpublished) primary sources was well underway, even in regions that appeared hopelessly mired in outdated Soviet historiography.

ישנה הסכמה רחבה על כך שפרופ' גמר ייסד את תחום המשנה של ההיסטוריה של צפון הקווקז בעולם דובר האנגלית. רחוק מלהשלים עם המגבלות שניצבו בפני חוקרי תולדות הקווקז, פעל משה באופן יצירתי להרחבת גבולות שדה המחקר. הוא עקב בלהט אחר ההתפתחויות האחרונות בחקר הקווקז, גם כאשר התקדמויות אלה לא נגעו לתחום מומחיותו העיקרי. לדאבונו, עם לכתו, איבדו לימודי הקווקז מורה, עורך, עמית וחוקר בעל חזון אמיץ, שתמיד היה משוכנע כי לשדה המחקר החשוב הזה צפון עתיד מבטיח.

במסירות ואיכתפתיות, הנחה פרופ' גמר מספר תלמידי מחקר מוכשרים שסיימו תואר שני ושלישי וכאלה שמותו הותירם באמצע דרכם. המוניטין הבינלאומיים שלו כמומחה מוביל להיסטוריה של מרכז אסיה והקווקז משך צעירים מוכשרים מתורכיה ומדינות חבר העמים, וכן מישראל, אירופה וארצות הברית. להם הקדיש מזמנו ואיתם חלק את הידע העצום שהיה לו. בהוראה, השפיע משה על דורות רבים של סטודנטים, וכמו במחקר, גם כאן התמקד בעיקר בנושאים של מהות, תוך העדפת החתירה ליצירת קהילה של חוקרים ולומדים על פני איסוף כיבודים וקידום עצמי. הוא

היה אדם וחוקר צנוע וביישן, כמעט נחבא אל הכלים, שמעולם לא ביקש לעצמו תפקידים או תארים בקמפוס. חסרונו מורגש עד מאוד.

פרופ' אהוד טולידאנו